

BAÁN TIBOR (1946) Budapest

BAÁN TIBOR

Mezey Katalin: Élőfilm

Magyar Napló, 2018

Mezey Katalin sokoldalú életművében a líra, az epika és a dráma is jelen van. Életműsorozatának nemrég megjelent nagyregénye, az *Élőfilm* több mint harminc éve jelent meg először (*Szépirodalmi*, 1984). Nagy idő, természetesen, hiszen ez alatt hatalmasat fordult a világ. Ám ez a körülmény sem ártott az irodalompolitika által finoman elsikkasztott regény aktualitásának, amely a huszonéves Szabó Mari sorsán keresztül a hetvenes évek magyar valóságát hozza közel az olvasóhoz.

A regény – címében is jelzett – filmillúziót keltő komponálási módja nem külsőségekben utal a filmre, amely részben témája is, mint ez a későbbiekből kiderül, hanem látásmódjában, amely tüéles, olyasmis rögzít, ami egy más koncepcióban elsikkadna, de ebben a műben a kicsi és a nagy, a fontos és kevésbé fontos sajátosan alakul, néha felcserélődik. Maga a nyelv, amely ezt közvetíti, a szereplők tudatszintjén mozog, vagyis hétköznapi, visszametszett. A cselekményt az író nem kommentálja. Ábrázol. A kiszolgáltatott hősnő élete mint viselkedés-lélektani tényanyag kerül az olvasó elé. Ezen alig módosít valamit a belső monológ, illetve a tömörítés funkcióját betöltő tényközlés. A regényidő folyamatos jelen, amelyben az egyik szituációból következik a másik. Szemünk előtt feszül ki az oksági lánc. A nagy fegyelmet igénylő, a regénytechnikát a filmszerűség irányába mozdító mű a kor tipikusnak mondható kisembereit vizsgálja. A filmes hivatkozás nem a divatból következik. Funkciója több és más. Az illúziókkal leszámoló megértés, az időálló alkotásokra jellemző feszültségteremtés, amit a zuhatagszerűen áradó, folyamatosan egymásba kapcsolódó, lineáris logikával haladó fekete-fehér epizódok közvetítenek.

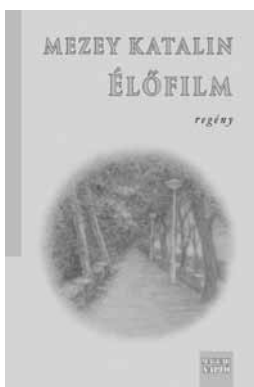
A regény történelmi háttére (nem úgy, mint az *Ismerek téged* esetében) laza, szinte láthatatlan szállal kötődik a '68-as prágai bevonulás utáni korszak eszméléséhez. Habár a nagypolitika részben átalakította a falut, de mégsem formálta át gyökerestől az emberek lelkét, mert az mélyebben van. Az író által ábrázolt valóság nem fikció, hanem leszűrt élettapasztalat. A vidéki Magyarország, a falusi, kisvárosi játéktér a beszélő nevekkel – *Helyénkö* (a szülőhely), *Várhely*, a várakozás (tanulás) helye, *Gerec-Vetényes* (a szerelmi remények helye) stb. – visszautal a szereplők reális élethelyzetére. Sorsu-

kat részben a történelmileg kialakult miliő determinálja, de az is, hogy ki hogyan alkalmazkodik, ki mit ért meg az adott korszak elvárásaiból. Tény, hogy a könnyen alakítható fiatalságra minden korban kivételes figyelem esik (káderpolitika). Az iskolán, iskolarendszeren keresztül lehetséges a felemelkedés, a betagozódás.

A huszonéves Szabó Mari tipikusnak mondható sorsát látszólagos véletlenek, találkozások, ismeretségek alakítják. A szemrevaló lányra felfigyel a főnök, aki a korszak elkapott szocialista kiskirályként tekint beosztottaira, a varroda dolgozóira, asszonyaira és leányaira. Ellentmondásos figura, végletekig önző, de bizonyos felelősséget érez a varrodai „hárem” tagjai iránt. Tervei vannak az üzem kibővítésére, átalakítására. Természetesen ez se menti, hogy messzemenőig visszaél hatalmával, mikor joviálisan kedélyes, máskor mézesmázosan ragacsos, apáskodó bennfentességgel szeretőjévé teszi a naiv és kiszolgáltatott Marit, akinek már van udvarlója, Bandi, ám ez sem jelent semmit a begerjedt férfi számára. Mari szinte akarata ellenére beleszeret a nála jóval tapasztaltabb, az élet dolgait irányító férfibá, aki időről időre megjelenik a lány életében, iskolára küldi, hogy kislányként csinálgon belőle. A regény a jelszerűség divatjával szemben a tényszerűen dokumentált valóságra helyezi a hangsúlyt. Egy olyan, sok szálból összefűzött életanyagot helyez az olvasó elé, amely kikerülhetetlen erkölcsi kérdéseket vet fel.

Mezey Katalin írói érdeklődésének fókuszában a fiatal generáció életesélyeinek vizsgálata áll, különös tekintettel a női élethelyzetre. Sorsukat alapvetően meghatározza a szülői háttér, szokásrend, öröklött világkép és annak változása. A társadalomba történő beilleszkedésük során kell kialakítani és kiformalni személyiségüket. Ez kisebb részben tudatos, nagyobb részben öntudatlan folyamat. Szabó Mari lány anyag az életsorsát befolyásoló „udvarlók” számára. Bandival épp a csábító Varga miatt fokozatosan – a hagyományos paraszti erkölcsöket követő anya bánatára – kihűl a kapcsolat. Mari tanulmányai során bekapcsolódik egy értelmiségi körbe – aki élt a Kádár-korban, az egész biztosan emlékszik a „világmegváltó”, eszmélő és eszméltető társaságokra és művelődési klubokra –, amelynek szereplői kritikus és önkritikus módon vetettek számot a történelmi

helyzettel, amit nemcsak érteni akartak, hanem befolyásolni, amennyire ez lehetséges, mert „nem lehet cinikusan elutasítani mindent, bele kell kapcsolódni a dolgokba és minőséget kell vinni beléjük”. E felvetéssel szemben áll a passzív kívülállás. Ez is szóba kerül. Csakhogy a létezés cselekvés. Aki pedig cselekszik, az mindenképp része, még ha parányi része is a nagy összefüggésrendszernek, a történelmi időnek. Ez a klub, amely egy filmpályázatra készít amatőr alkotást, valóságos termőtalaja az ilyen és ehhez hasonló véleményeknek. A film témája (kórházi jelenet), illetve a szereplők viszonya a készülő műhöz sokat elmond a korszakról. A klub lelke és irányítója a hősiiesen elszánt Imre, az ideális tanár, aki ingyen is dolgozna, szenvedélyből. Ennek a csoportnak szereplője (a filmezés megszállottja, részben rendezője és operátora) Péter, aki már az első öszszevetelen felfigyel Marira, de magába zárja a titkot, amíg az hirtelen váratlan ki nem derül. Mari ezt jó női érzéssel már sejti, mégis meglepetés számára. Eljött életébe a nagy szerelem, amely életformaváltást jelenthetne. A kérdés, hogy képes-e meghozni azokat az áldozatokat, amelyek az ilyen esetekben kikerülhetetlenek.

A mű mint valami felvevőgép vetíti elénk a fordulatokat. A mesterien adagolt váltások sorában különleges írói lelemény az, ahogy a regény filmje hirtelen színesbe vált. Pontosabban ezt a hatást kelti az a fejezet, mikor Péter elviszi Gerec-Vetényesre, szülőfalujába Marit. Ez a falu, habár itt is sok a változás, de a lány tudatában mint az időtlen és mozdíthatatlan rend és tisztaság jelképe rögződik. Részben azért is, mert a tradícióit őrző kisvilágban az emberek – s talán a táj is – tájszólással értekeznek. Mari egyik meglepetése, hogy Péter ízes palóc nyelvre vált, amikor leszállnak a vonatról, és találkoznak a vasutassal, aki „á jófijúnak á sógorá”. A találkozás a szülőkkel ugyancsak az otthoniasság érzését kelti a lányban: „– Olyan igazi falu ez – mondta Mari. – Minálunk is majdnem ilyen minden, de mégsem ilyen. Itt valahogy sokkal nagyobb a rend, és olyan, mint száz éve, és biztos, hogy száz év múlva is ugyanilyen lesz.”

Ha itt megállítaná a regény filmjét az olvasó (nem állítja meg, mert a történet egyre jobban izgatja), akár azt is gondolhatná, hogy van megoldás a modern rohanásra, hogy a falu megállíthatja az idő múlását, hogy védelmet adhat a változásokkal szemben. Ez természetesen nincs így. Pétert felveszik a főiskolára operátóri szakra. Menjen a fiú, vagy ne menjen? Mondhatja-e Mari, hogy ne men-

jen, házasodjanak össze? Nem mondhatja, mert igazán szereti. Ugyanakkor a Pesten élő fiú és a lány kapcsolatát a távolság megváltoztatja. A szerelem marad, de jönnek a sorscsapások, a lány anyjának halála, a magányos ház, a testvérek közötti konfliktus, a rámenős főnök, Varga főmérnök újabb megjelenései... És persze a visszatérő lelki furdalás. „Kedvetlenül telt a hétvége. Péter olyan jó volt, olyan figyelmes, hogy Marinak folyton a torkában volt a sírás. Hogy lehetett ilyen aljas! Ha megtudná a fiú!”

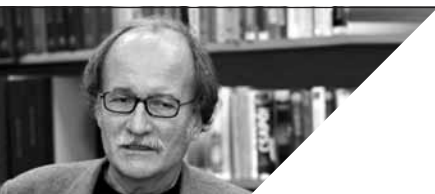
A regény utolsó harmadában már egyértelmű, hogy Mari képtelen irányítani az életét. Sodródás és a tehetetlenség a korszak legnagyobb lelki betegsége, amelynek külső és belső okai voltak. A külső az, hogy a rendszer egyetlen viszonyulást, a szervilis alkalmazkodást díjazta, a teremtő szellem megvilanásának éppenséggel nem örült, habár (erre utalnak a párbeszéddek) alkalmanként kisajátította. Ám a legnagyobb baj, hogy a hatalomban lévők nagy része nem értett ahhoz, amit csinált, hűbérbirtokként kezelte pozícióját, amit aztán arra használt, hogy életformájában utánozza az urakat. Ilyennek kell tekinteni Dezsőt is, akivel Mari a művel-

ődési klubban, filmkészítés közben ismerkedett meg, s aki nagy karrierről álmódott, de „csak” arra futotta, hogy a kisvárosi művelődési ház igazgatója legyen. A férfinak rövid, egyéjszakás kalandja volt Marival, aki egy csattanós pofont is elhelyezett a rendkívül erőszakos, részeg, önmagát sajnálató férfi arcán, de ezúttal sem tudta megvédeni magát. Arra azért rájött, hogy Dezsőt nemcsak olthatatlan vágya hajtotta hozzá, hanem a kicsinyes bosszú is. Nem tudta ugyanis feldolgozni azt a tényt, hogy nem őt, hanem Pétert vették fel a főiskolára. Újabb csavar a történetben, hogy az első szerelem, Bandi is felbukkan. Varga sofőrje lesz. Bandi egyre közelebb kerül a magányos Marihoz, mert meghallgatja bűjút, baját. A regény végén a szerelmi szálak még nincsenek elmetszve, de a záró mondatok, Mari gondolatai egyfajta beletörődést tükröznek. Nincs ereje harcolni, kiállni magáért. „Bandi itt van, veled van, és neki nincs már ereje elküldeni.”

A regény az illúziók elvesztésének láttelelete, amely a filmszerűség lehetőségeit felhasználva mindvégig a realizmus talaján maradván ábrázolja a korszak esendő embereit, akik döntéseket hoznak, jókat és rosszakat, de sorsukat csak kevesen képesek irányítani úgy, hogy erkölcsi integritásukat is megőrizték, mint Péter vagy Imre, illetve a festő (Péter barátja). A szereplők mégsem válnak

mindenestől a rendszer marionettfiguráivá. Küzdenek ugyanis önmagukért és tudva-tudatlan egy élhetőbb, emberarcú valóságért. A küzdelem kimenetele eldöntetlen marad, mégsem kilátástalan, mert minden percünk – a költő-író Mezey Ka-

talain szavaival – az „összetartozásról” szól (*Cre-do*). Egy olyan, az egyéni léte sokszorosán meghaladó összefüggésrendszerrel, amely folyamatosan alakul. A rész – a legkisebb is – visszahat az egészre.

BAKONYI ISTVÁN (1952) Székesfehérvár

BAKONYI ISTVÁN

Bartusz-Dobosi László: Kalász Márton

Magyar Művészeti Akadémia, 2017

Valaki azt mondta a minap Kalász Márton lírai életművével kapcsolatban, hogy érteni nehéz, érezni kevés. Nem éppen irodalomelméleti, de elgondolkodtató megjegyzés. Költőnk líráját fémjelzi a szépség töredékes megmutatása, s vele együtt a szikár, nagyon nemes nyelv. Mögötte pedig ott áll a szenvedést megérteni akaró ember, aki Hölderlinnel együtt jól tudja, hogy „nem fájóbb semmi se” ennél. Az emberi kapcsolatok is töredékesek, mint ahogy maga a vers meg a létezés hasonlóképpen. S ha már az emberi kapcsolatokról esik szó, akkor kössük ezt össze egy verssel. A *Téli látogatás* még sok esztendővel ezelőtt került be az akkor hetvenéves barátot köszöntő kötetbe, az *In honorem Román Károlyba*. A hétköznapi élethelyzet, az ettől elvonatkoztató gondolat és a régi barátság együtt támasza ennek a versnek. Így kezdődik: „Fölszólni, halkan, éjszaka, / ha ledobnának kulcsot, volna hol aludni.” Szinte költőietlen hangütés. És utána csupa líra minden egyes mozzanat, ám amolyan csak Kalászra jellemző módon. Töredékesen, sokat sejtetően. S a befejezés: „Legalább őszülő fejek fölött, / ahányszor testet öltött, sarjadt szinte. Metafora még, szebb / is e hó.”

Nos, ennyi bevezető után hadd fejezzem ki örömemet: Bartusz-Dobosi László monográfiája fényesen bizonyítja, hogy a szerző érti és érzi is Kalász Márton lírai és persze prózai életművét is. E sorok írója néhány évvel ezelőtt Szigligeten szót válthattott a pécsi szerzővel, és megtudhatta, hogy már javában dolgozik a monográfián. Azzal együtt, hogy ő maga is jó tollú szépíró is többek között. S ha már a személyes dolgoknál járunk: Kalász Márton meg éppen fél évszázaddal ezelőtt jött Fehérvárra, és harminc éve lesz az idén, hogy őt választottuk meg az újjáalakult Vörösmarty Társaság első elnökének. S még valami: amikor hetvenéves lett, a Román Károly szerkesztette *Át a pallón* című verseskötet

éppen a hetvenedik kiadványa volt akkor a Társaságnak. S most a monográfia hátlapján meg az egykori címadó, jelentős műve olvasható.

E fontos könyvben maga a monográfus ugyancsak úgy látta, hogy metafizikainak is nevezhetjük Kalász látásmódját, s ennek eredménye az öröklét felé botladozó ember számos meghitt vallomása. Van úgy, hogy hőse egy lepke, ami egy föltehetően gyerekkori emléket idéz föl, s a kis teremtmény tragikus sorsa az egyik legemlékezetesebb verset hozza világra (*A lepke*). Ilyenkor viszonylag könnyű az olvasó dolga, ám sok esetben, ha nincs tisztában a Kalász-életmű mögötti szellemi, magyar és német háttérrel, már nehezebb a megfejtés. Bár kérdés, hogy szükség van-e mindig a megfejtésre. Lehet, hogy anélkül is elraktározódik az élmény, és létrejön a katarzis. Mindenesetre Bartusz-Dobosi László az eddigi életmű minden egyes részletét igyekszik megfejteni. S bizony nagy sikerrel. Módszere világos és logikus. A kronológia szerint megy végig a pályán, és sorra értékeli a megjelent köteteket, miközben rendkívül tisztességesen számol az eddigi szakirodalommal, a Kalász munkásságát méltató vagy éppen szelíden bíráló részletekkel.

Egyfajta „fordított életrajzot” ír az első oldalon. Mindezt még érzékletesebbé teszi, hogy ő most annak a pécsi ciszterci gimnáziumnak az igazgatója és tanára, ahol hajdan Kalász is tanult. Fontos részleteket közöl az iskola hagyományairól és szellemiségéről, amelyek igencsak meghatározók voltak az ifjú diák számára. Költővé fejlődésében például kiemelkedő volt Ágoston Julián tanár és költő szerepe. Aztán hiteles képet kapunk a pécsi irodalmi élet hajdani állapotairól, olyan szereplőkkel, mint Csorba Győző, Szántó Tibor és mások. Főként Csorba jelentett sokat az ifjú költő számára, s őt mindvégig mesterének tekintette. Persze sokan